

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το πεδίο της πρώτης παιδικής ή προσχολικής ηλικίας (early childhood)¹ ασχολείται με τη μελέτη του παιδιού κυρίως μέσω φιλοσοφικών, πολιτικών, εκπαιδευτικών, ψυχολογικών, ιστορικών, κοινωνιολογικών, ανθρωπολογικών προσεγγίσεων. Σε όλους αυτούς τους τομείς η παρατήρηση έχει καταστεί σημαντικό εργαλείο. Στις μέρες μας η παρατήρηση κατέχει κεντρικό ρόλο στην προσχολική αγωγή, καθώς παρέχει έναν συστηματικό τρόπο κατανόησης της ανάπτυξης, της μάθησης, των ενδιαφερόντων και των βιωμάτων των παιδιών. Η παρατήρηση μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τα παιδιά και αντανακλά τον τρόπο συμπεριφοράς τους.

Οστόσο, παρόλο που η παρατήρηση είναι ένα πολύτιμο εργαλείο για την πρώιμη προσχολική ηλικία, δεν μπορεί να θεωρηθεί μόνο εργαλείο, καθώς πρέπει να εξετάσουμε και άλλους παράγοντες που εμπλέκονται στη διαμόρφωση της κατανόησής μας σχετικά με τη μάθηση. Η άποψή μας για τα παιδιά, την παιδαγωγική και την πρακτική διαμορφώνεται από παράγοντες όπως η πολιτική, οι εκάστοτε κοινωνικές κατασκευές της παιδικής ηλικίας, τα οικονομικά και πολιτισμικά πλαίσια τα οποία με τη σειρά τους διαμορφώνουν τη σκέψη μας για το παιδί και για τις καταλληλότερες πρακτικές για την ανάπτυξή του και τη μάθηση. Υπό αυτή την έννοια, η Martin (2019) συνιστά τη χρήση των (λεγόμενων) φακών και φίλτρων κατά τη μελέτη της παρατήρησης, ισχυριζόμενη ότι τίποτε από αυτά που βλέπουμε ή ακούμε δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό χωρίς τον φακό της προηγούμενης εμπειρίας. Έτσι, αυτό που βλέπουμε, ή μάλλον το πώς ερμηνεύουμε αυτό

1. Σημείωση της Επιμελήτριας (στο εξής ΣτΕ): Ο αγγλικός όρος έχει αποδοθεί και ως «περίοδος της πρώιμης παιδικής ηλικίας». Στο κείμενο θα χρησιμοποιείται ο γενικότερος όρος «προσχολική ηλικία», ο οποίος, αν και έχει εκπαιδευτικές ορίζουσες, είναι ένας ευρύτατα αποδεκτός όρος που αναφέρεται στο ηλικιακό διάστημα που προηγείται της έναρξης της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης.

που βλέπουμε, καθορίζεται από αυτό που ήδη γνωρίζουμε (σελ. 47). Εξηγεί δε περαιτέρω:

Φακός: στο πλαίσιο της παρατήρησης, πρόκειται για μια αφηρημένη άποψη που διαμορφώνει αυτό που παρατηρείται και τον τρόπο με τον οποίο αυτό γίνεται κατανοητό. Ορισμένοι φακοί επιλέγονται σκόπιμα από τους εκπαιδευτικούς, ενώ άλλοι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της προσωπικότητας και των πεποιθήσεων του κάθε εκπαιδευτικού [...]

Φίλτρο: στο πλαίσιο της παρατήρησης, είναι μια καθοδηγούμενη άποψη που μπορεί να συνεισφέρει στην επαναδιαμόρφωση μιας παρατήρησης [...] συνήθως ένα φίλτρο μπορεί να συμβάλει στην επαναδιαμόρφωση μιας παρατήρησης και μπορεί να εφαρμοστεί με ή χωρίς φακό. Το φίλτρο μπορεί να περιλαμβάνει την προσθήκη ορισμένων πληροφοριών ή τη συνειδητοποίηση ότι κάτι αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε κάτι.

(σελ. 47)

Για παράδειγμα, εάν πιστεύουμε ότι τα παιδιά πρέπει να ασχολούνται με το αισθητηριακό² (messy) ή ριφοκίνδυνο³ (risky) παιχνίδι, τότε είναι πιο πιθανό, για παράδειγμα, να ερμηνευτεί η παρατήρηση, στην περίπτωση που ένα παιδί σκαρφαλώνει σε ένα δέντρο, ότι προσπαθεί να δοκιμάσει τις σωματικές του δεξιότητες. Από την άλλη πλευρά, αν πιστεύουμε ότι ένα τέτοιο παιχνίδι ενέχει υψηλό κίνδυνο, τότε η ίδια παρατήρηση μπορεί να λάβει την ερμηνεία ότι το παιδί δεν ακολουθεί τους κανόνες και προσπαθεί να σκαρφαλώσει σε ένα δέντρο.

Οι δεξιότητες της παρατήρησης μπορούν να διδαχθούν μέσω της μελέτης και της πρακτικής, αλλά οι φακοί και τα φίλτρα που χρησιμοποιούμε για να τις ερμηνεύσουμε διαμορφώνονται από τις πεποιθήσεις μας. Συνεπώς, το βιβλίο αυτό έχει στόχο να σας βοηθήσει να εντάξετε την παρατήρηση στο πλαίσιο που συντελείται και να αναλογιστείτε τις συνέπειες που

2. ΣτΕ: Αναφέρεται σε εκείνο το είδος παιχνιδιού το οποίο «λερώνει». Είναι το παιχνίδι στη διάρκεια του οποίου τα παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικία και τις ικανότητές τους, χρησιμοποιούν υλικά που λερώνουν και τα οποία διεγείρουν όλες τους τις αισθήσεις.

3. ΣτΕ: Αναφέρεται στο έντονο και συναρπαστικό παιχνίδι στο οποίο συμμετέχουν τα παιδιά όταν δοκιμάζουν τα φυσικά τους όρια κατά τη διάρκεια του ελεύθερου/μη δομημένου παιχνιδιού σε εξωτερικούς χώρους. Το ριφοκίνδυνο παιχνίδι δεν είναι ένα συγκεκριμένο μάθημα ή δραστηριότητα, αλλά μάλλον μια έκφραση του αδόμητου παιχνιδιού. Ριφοκίνδυνο παιχνίδι σημαίνει ότι τα παιδιά διατρέχουν έναν κίνδυνο που ενέχει την πιθανότητα σωματικού τραυματισμού.

προκύπτουν από την παρατήρηση σε επίπεδο λήψης αποφάσεων (Κεφάλαιο 1), για το ιδεολογικό πλαίσιο της προσχολικής παιδαγωγικής (Κεφάλαιο 2) και πώς αυτά μπορεί να σας επηρεάσουν κατά τη διεξαγωγή της παρατήρησης.

Τα Κεφάλαια 3, 4, 5 και 6 σκοπεύουν να σας βοηθήσουν να γίνετε ικανοί παρατηρητές εξηγώντας τις διάφορες τεχνικές που συνήθως χρησιμοποιούνται. Το Κεφάλαιο 7 θα ενισχύσει την ικανότητά σας να χρησιμοποιείτε ενισχυμένους επαγγελματικούς φακούς και φίλτρα για την παρατήρηση και την ερμηνεία [...] καθώς [εσείς] θα μάθετε να «καθαρίζετε» τους φακούς και τα φίλτρα [σας] (Martin, 2019, σελ. 47) κατά την ανάλυση και την ερμηνεία της παρατήρησης.

Στον 21ο αιώνα, με την αυξανόμενη χρήση των ψηφιακών μέσων, η αποτυπωμένη με χαρτί και μολύβι παρατήρηση και η τεκμηρίωση συνδυάζονται πλέον για τη δημιουργία των πολυτροπικών καταγραφών και της τεκμηρίωσης. Έτσι, σε αυτή την τέταρτη έκδοση προστέθηκε το Κεφάλαιο 8 προκειμένου να συμβάλει στο επίπεδο της ανάλυσης της παρατήρησης και της τεκμηρίωσης στην εποχή της πολυτροπικότητας. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο εξηγεί την ποικιλία των διαθέσιμων μέσων και στοχεύει να σας βοηθήσει στην ανάπτυξη ερμηνευτικών στρατηγικών για την κατανόηση των πολυτροπικών παρατηρήσεων και της τεκμηρίωσης.

Στο Κεφάλαιο 9 εξετάζεται η διαδικασία της παρατήρησης σε σχέση με την τεκμηρίωση των ευρημάτων ως αναπόσπαστου μέρους των ηθικών διαδικασιών και σχετικών προβληματισμών. Αν και σε πολλές χώρες η επιλογή της παρατήρησης, της ανάλυσης και της τεκμηρίωσης ρυθμίζονται από κάποιο νομοθετικό πλαίσιο, στο κεφάλαιο υποστηρίζεται η δημιουργία ενός πρωτοκόλλου δεοντολογίας σε κάθε πλαίσιο προσχολικής αγωγής.

Μετά την ανάγνωση αυτών των κεφαλαίων και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων σας και τη συγκρότηση της θεωρητικής κατανόησης των παρατηρήσεων, το βιβλίο έχει ως στόχο να συσχετίσει την παρατήρηση με το πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζεται και τους σκοπούς που εξυπηρετεί. Στο Κεφάλαιο 10 διερευνώνται τα βασικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά την παρατήρηση της ανάπτυξης του παιδιού και παρέχονται πρακτικά παραδείγματα.

Στο Κεφάλαιο 11 εξετάζονται οι διαφορές μεταξύ των παιδαγωγικών πρακτικών και του παιδαγωγικού προγράμματος. Μέσα από πρακτικά παραδείγματα αποδεικνύεται ότι ένα αποτελεσματικό προσχολικό παιδαγωγικό πρόγραμμα αξιοποιεί τις παρατηρήσεις.

Το Κεφάλαιο 12 στοχεύει να σας βοηθήσει να κατανοήσετε πώς οι παρατηρήσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ερευνητικό εργαλείο και ποιες

είναι οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ της χρήσης της παρατήρησης στην έρευνα και στην πρακτική.

Τέλος, το τελευταίο κεφάλαιο πραγματεύεται τον ρόλο των ενηλίκων και καταλήγει σε ορισμένα συμπεράσματα όσον αφορά τη σημασία των δεξιοτήτων της παρατήρησης.

Σε αυτή την έκδοση υπάρχει η πρόθεση διεύρυνσης της εστίασης του βιβλίου και των ζητημάτων που συνδέονται με τη χρήση της παρατήρησης στην προσχολική αγωγή, καθώς και της συσχέτισής της με το παιδαγωγικό πρόγραμμα των παισίων προσχολικής αγωγής. Η πρόθεση είναι, ανεξάρτητα από το παιδαγωγικό πρόγραμμα το οποίο ακολουθείτε στην τάξη σας, η ανάπτυξη των αναγκαίων δεξιοτήτων παρατήρησης που θα σας βοηθήσουν να γίνετε ένας σοβαρός, υπεύθυνος και ικανός παιδαγωγός ώστε να μπορείτε να ανταποκριθείτε στον ρόλο σας και στις απαιτήσεις του παιδαγωγικού προγράμματος, είτε είναι τυποποιημένες και θεσμοθετημένες είτε μη τυποποιημένες και λιγότερο επίσημες. Οι δεξιότητες της παρατήρησης είναι απαραίτητες στην πορεία της σταδιοδρομίας σας για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων που συνδέονται με την πρακτική και την αξιολόγηση στον χώρο της εργασίας σας και για να μπορέσετε να ανταποκριθείτε σε οποιαδήποτε κατάσταση προκύπτει στο εργασιακό σας πλαίσιο.

Επιπλέον, ενόψει των αλλαγών που επέρχονται στον τομέα της προσχολικής ηλικίας και στο εργατικό δυναμικό του όχι μόνο στο Ηνωμένο Βασίλειο αλλά και σε πολλές χώρες, καθώς και των απαιτήσεων του 21ου αιώνα, η συστηματική παρατήρηση και η αξιολόγηση διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο χαρτοφυλάκιο των δεξιοτήτων που διαθέτει κάποιος. Έτσι, αυτό το βιβλίο αναλύει τον ρόλο της παρατήρησης ως εργαλείου στα χέρια των παιδαγωγών, κάνοντας συνδέσεις με τις τρέχουσες πολιτικές και τις πρωτοβουλίες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η δεξιότητα της παρατήρησης είναι πολύ σημαντική για όσους εργάζονται με παιδιά, και αυτό αντανακλάται στα εθνικά και διεθνή παιδαγωγικά προγράμματα. Η διαδικασία της παρατήρησης δεν είναι απομονωμένη από το σύνολο της πρακτικής σας, ούτε από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, και πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος αυτών, βοηθώντας σας να αναπτύξετε τις πρακτικές και την κατανόησή τους. Επομένως, το βιβλίο αυτό έχει στόχο να βοηθήσει περαιτέρω την κατανόηση της παρατήρησης και την ικανότητά σας να την αξιοποιήσετε πλήρως στον χώρο εργασίας σας.

Προκειμένου να σας καθοδηγήσουμε κατά τη μελέτη αυτού του βιβλίου χρησιμοποιούνται οι ακόλουθοι βασικοί ορισμοί:

- Ο όρος παρατήρηση αναφέρεται στις συστηματικές μεθόδους (επίσημες, όπως η γραπτή ή οπτική καταγραφή, ή ανεπίσημες, όπως η παρακολούθηση και στη συνέχεια η τήρηση σημειώσεων) με τη χρήση συγκεκριμένων τρόπων μελέτης και καταγραφής των συμπεριφορών των παιδιών που έχουν πάντα σαφή (-είς) πρόθεση (προθέσεις).
- Ο όρος προσχολική αγωγή αναφέρεται στις «πρακτικές [που εφαρμόζονται] στην προσχολική ηλικία» και την «προσχολική αγωγή και φροντίδα» και χρησιμοποιείται για να περιγράψει το πεδίο σπουδών που αφορά τα παιδιά τα οποία βρίσκονται στο ηλικιακό φάσμα πριν από την έναρξη της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης.
- Ο όρος περιβάλλον⁴ της προσχολικής αγωγής αναφέρεται σε όλα τα τυπικά (όπως παιδικοί σταθμοί και νηπιαγωγεία) ή μη τυπικά περιβάλλοντα (όπως οι ομάδες παιχνιδιού ή ενήλικες που παρέχουν υπηρεσίες φροντίδας σε δικό τους χώρο/σπίτι⁵) που φιλοξενούν παιδιά από τη γέννησή τους έως την ηλικία κατά την οποία είναι έτοιμα να ξεκινήσουν την υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση.
- Ο όρος παιδαγωγός χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα άτομα που εργάζονται σε ένα πλαίσιο προσχολικής αγωγής (π.χ. νηπιαγωγεία, παιδικοί σταθμοί, υπηρεσίες φροντίδας οικογενειακού τύπου κ.ά.). Στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και σε διεθνές επίπεδο, συναντώνται διάφοροι όροι ανάλογα με τα τυπικά προσόντα των ατόμων που εργάζονται στον τομέα αυτόν, όπως το προσωπικό ενός προσχολικού πλαισίου. Συνεπώς, ο όρος «παιδαγωγός» χρησιμοποιείται γενικά για να περιγράψει το παιδαγωγικό προσωπικό που εργάζεται με παιδιά στα πλαίσια

4. ΣτΕ: Ο όρος θα χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο «πλαίσιο», ανάλογα με τα συγκείμενα.

5. ΣτΕ: Πρόκειται για υπηρεσίες παροχής φροντίδας οικογενειακού τύπου (στις ΗΠΑ συναντάται ως «family daycare», στη Μεγάλη Βρετανία ως «childminding»). Να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα δεν υφίσταται ανάλογος θεσμός. Τον Ιούνιο του 2020 ανακοινώθηκε η πιλοτική εφαρμογή (εντός του 2022) ενός χρηματοδοτούμενου προγράμματος μέσω ΕΣΠΑ, άξονας δράσεων υπέρ της συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ή/και προσωπικής ζωής, με τον τίτλο «Νταντάδες της γειτονιάς» (βλ. <http://www.odigostoupoliti.eu/programma-ntantades-tis-geitonias-gia-fylaxi-vrefon-apo-6-minon-eos-2-5-eton/>). Το πρόγραμμα αφορά κυρίως τη φύλαξη βρεφών ηλικίας από 6 μηνών έως 2,5 ετών και προβλέπει την οικονομική ενίσχυση των εργαζόμενων –κυρίως– γονέων, των μονογονέων, των αναδόχων και γενικά της οικογένειας οριζόντια, για τη φύλαξη του παιδιού ή των παιδιών τους, είτε εντός της οικογενειακής εστίας είτε στο σπίτι μιας/ενός παιδαγωγού-φύλακα.

προσχολικής αγωγής, τα οποία βρίσκονται κάτω από την ηλικία έναρξης της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, όταν συζητούνται παραδείγματα από τον διεθνή χώρο, θα χρησιμοποιείται ο όρος που υιοθετεί κάθε παιδαγωγικό πρόγραμμα για να περιγράψει το προσωπικό του σε αυτόν τον τομέα.

- Ο όρος *παιδαγωγικό πρόγραμμα*⁶ χρησιμοποιείται γενικά για να περιγράψει οποιοδήποτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο εφαρμόζεται με παιδιά μικρότερα της ηλικίας έναρξης της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης. Όπως καθίσταται εμφανές σε ολόκληρο το βιβλίο, ορισμένα εκπαιδευτικά προγράμματα ονομάζονται «πλαίσια» (frameworks) και εκλαμβάνονται ως παιδαγωγικά προγράμματα με γενικές κατευθυντήριες γραμμές. Στη βιβλιογραφία υπάρχουν 120 ορισμοί του όρου «παιδαγωγικό πρόγραμμα» (Marsh, 2004). Η πρόθεση αυτού του βιβλίου δεν είναι να διευθετήσει την πολυπλοκότητα της σχετικής συζήτησης για τις δυσκολίες γύρω από τους ορισμούς ενός παιδαγωγικού προγράμματος, αλλά αντ' αυτού ο όρος χρησιμοποιείται όταν αναφέρεται σε ένα πρόγραμμα που έχει σχεδιαστεί για να παρέχει ένα πλαίσιο (frame) αναφοράς (δηλ. κυβερνητικές απαιτήσεις, ιδεολογία ή φιλοσοφία του κοινωνικού πλαισίου), που υλοποιείται μέσω των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα με τα παιδιά. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τις οδηγίες, την καθοδήγηση, τη διδασκαλία, τη μάθηση, τον σχεδιασμό δραστηριοτήτων ή projects και καθορίζει τους σκοπούς και τους στόχους που διέπονται από τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ομάδας για την οποία εφαρμόζονται: στην προκειμένη περίπτωση σε παιδιά που βρίσκονται στο ηλικιακό φάσμα πριν από την έναρξη της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης.

6. Ο όρος *curriculum* στην Ελλάδα έχει καθιερωθεί να μεταφράζεται ως *αναλυτικό πρόγραμμα*, με την έννοια της γραπτής διατύπωσης των βασικών παραμέτρων, όπως των σκοπών και των στόχων, των περιεχομένων/ύλης, των μεθόδων διδασκαλίας και των διαδικασιών αξιολόγησης ενός ή περισσότερων γνωστικών αντικειμένων. Στο βιβλίο αυτό ο όρος *curriculum* αποδίδεται ως *παιδαγωγικό πρόγραμμα*, με την έννοια της ανάπτυξης παιδοκεντρικών, βιωματικών και διερευνητικών δραστηριοτήτων και προγραμμάτων μικρής ή μεγάλης διάρκειας σε προσχολικά πλαίσια αγωγής. Τα *curriculum frameworks* τα συναντούμε στη βιβλιογραφία και στις πολιτικές για την προσχολική αγωγή ως παιδαγωγικά προγράμματα με κατευθυντήριες γραμμές για τις/τους παιδαγωγούς, ως προς τις αξίες, τους στόχους, τα πεδία καλλιέργειας και τις μεθόδους ανάπτυξής τους, ενώ δεν προκαθορίζουν συγκεκριμένα περιεχόμενα ως διδακτέα ύλη. Οι παιδαγωγοί έχουν μεγάλα περιθώρια σχεδιασμού και επιλογών. Βλέπε περισσότερα για τα παιδαγωγικά προγράμματα στο Κεφάλαιο 11 του βιβλίου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑΣ

Η παρατήρηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελεί βασική μέθοδο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Ειδικότερα, η παρατήρηση του παιδιού αποτελεί το έρεισμα για την εδραίωση των επιστημών της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας. Η γνώση όλων των μορφών και των παραμέτρων της παρατήρησης, όπως παρουσιάζονται στο παρόν βιβλίο, είναι απαραίτητη τόσο για την κατανόηση της θεωρίας όσο και για τις εκπαιδευτικές πρακτικές. Η καλή γνώση των τεχνικών παρατήρησης του παιδιού συνιστά βασικό εργαλείο έρευνας και σύμφυτη διαδικασία των παιδαγωγικών πρακτικών, καθώς παιδαγωγική πράξη χωρίς την εφαρμογή τεχνικών παρατήρησης θεωρείται ατελής και μη αποτελεσματική για την επίτευξη του σκοπού και των στόχων της. Η διαδικασία της παρατήρησης, των καταγραφών και της παιδαγωγικής τεκμηρίωσης είναι από τη φύση της μια δημοκρατική ερευνητική και επαγγελματική διαδικασία, όπου το παιδί γίνεται ορατό και εισακούεται. Εφαρμόζοντας την παρατήρηση στο έργο της/του η/ο παιδαγωγός

- εισακούει τις απόψεις, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών,
- επικοινωνεί και διαμοιράζεται με συναδέλφους ιδέες και εμπειρίες,
- επικοινωνεί και συνεργάζεται με τους γονείς στη βάση τεκμηριωμένων στοιχείων,
- συμβάλλει στη διαμόρφωση πολιτικών και στη λήψη αποφάσεων για το επαγγελματικό της/του πεδίο,
- αναστοχάζεται τις επιλογές και τις αποφάσεις επί του έργου της/του,
- αντιλαμβάνεται επαρκέστερα τα δεοντολογικά ζητήματα που αναδύονται και
- γίνεται ένας ενημερωμένος, αποτελεσματικός και με αυξημένη αυτοπεποίθηση επαγγελματίας.

Η παρατήρηση του παιδιού αφορά όλες τις εκφάνσεις της παιδαγωγικής έρευνας και πρακτικής. Η/Ο παιδαγωγός δρα ως ερευνητής, εξετάζοντας

δεδομένα που συλλέγει η/ο ίδια/ος ή οι συνάδελφοί της/του, και αυτά αφορούν σε ποικίλες όψεις της συμπεριφοράς του παιδιού και των περιβαλλόντων μέσα στα οποία δρα και μαθαίνει.

Τα κεφάλαια του βιβλίου καλύπτουν μεγάλο εύρος των ζητημάτων που αναφύονται με την ανάπτυξη και τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού σε περιβάλλοντα τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης.

Η ελληνική έκδοση του παρόντος βιβλίου, η οποία εμπλουτίζει την υπάρχουσα βιβλιογραφία στη μεθοδολογία της έρευνας και της παιδαγωγικής πράξης, θεωρείται ότι θα αποτελέσει ένα πολύτιμο μέσο για την ενίσχυση τόσο της παιδαγωγικής πράξης όσο και της επιστημονικής έρευνας. Απευθύνεται σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, σε επαγγελματίες παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας και εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, σε επαγγελματίες της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης, σε ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και άλλους επιστήμονες.

Αθήνα, 21/03/2023

Ελένη Μουσένα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ

ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Αφού ολοκληρώσετε την ανάγνωση της εισαγωγής, θα πρέπει να έχετε κατανοήσει:

- τις απαρχές της παρατήρησης
- τη φύση των παρατηρήσεων στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής και τις σχετικές πρακτικές της
- τον ρόλο που διαδραματίζει η παρατήρηση στην προσχολική αγωγή
- τους λόγους για τους οποίους διενεργείται η παρατήρηση στην προσχολική αγωγή.

Η παρατήρηση είναι το πιο έγκυρο εργαλείο για τη συλλογή διεξοδικών πληροφοριών που αφορούν τα παιδιά και την πρακτική τους. Παρέχει στο παιδαγωγικό προσωπικό της προσχολικής αγωγής το κατάλληλο εκείνο πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να καταστεί δυνατή η κατανόηση των παιδιών, καθώς και ο αναστοχασμός αναφορικά με το μαθησιακό περιβάλλον και το παιδαγωγικό πρόγραμμα.

Εισαγωγή: γιατί χρησιμοποιούμε την παρατήρηση;

Κατά την εργασία τους σε ένα παιδαγωγικό πρόγραμμα οι παιδαγωγοί πρέπει να κατανοήσουν τους σκοπούς και τους στόχους του, καθώς και να διασφαλίσουν ότι οι πράξεις τους συγκλίνουν στην εκπλήρωση αυτών. Σε πολλά παιδαγωγικά προγράμματα, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, η αξιολόγηση των παιδιών κατέχει κεντρική θέση. Για παράδειγμα, όπως θα διαπιστώσουμε στο Κεφάλαιο 1, στο παιδαγωγικό πρόγραμμα με τίτλο Early Years Foundation Stage [EYFS] των νηπιαγωγείων της Αγγλίας η αξιολόγηση αποτελεί επί-

σημη και θεσμοθετημένη απαιτητή διαδικασία, ενώ τα παιδαγωγικά προγράμματα της Σκοτίας και της Βόρειας Ιρλανδίας δεν διαθέτουν θεσμοθετημένη αξιολόγηση, αλλά αυτή αποτελεί μέρος των απαιτήσεων του παιδαγωγικού προγράμματος. Το παιδαγωγικό προσωπικό σε αυτά τα πλαίσια είναι υπεύθυνο για την πρόοδο που σημειώνουν τα παιδιά, για την επίτευξη των στόχων και των μαθησιακών αποτελεσμάτων, όπως αυτά ορίζονται στο παιδαγωγικό πρόγραμμα με το οποίο εργάζονται, καθώς και για τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος υψηλής ποιότητας για τα μικρά παιδιά. Η αξιολόγηση αποτελεί βασική διαδικασία στο καθημερινό επαγγελματικό έργο του παιδαγωγικού προσωπικού, νηπιαγωγών και παιδαγωγών πρώιμης παιδικής ηλικίας. Ως εκ τούτου, η συζήτηση γύρω από την αξιολόγηση δεν πρέπει να εστιάζει στην αξιολόγηση ή στην εκτίμηση καθεαυτή, αλλά στον τρόπο διεξαγωγής τους με επίκεντρο το παιδί, και όχι με τρόπο που να καθοδηγείται από τον ενήλικα ή τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Η παρατήρηση αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο για την αξιολόγηση και την εκτίμηση. Οι παιδαγωγοί που χρησιμοποιούν την παρατήρηση μπορούν να συλλέξουν σχετικές, πολύτιμες και χρήσιμες πληροφορίες για να τις ενσωματώσουν στις αξιολογήσεις και στις εκτιμήσεις τους, έτσι ώστε να μπορούν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις της αξιολόγησης που προβλέπει το παιδαγωγικό πρόγραμμα, καθώς και να ανταποκριθούν στον ρόλο τους όσον αφορά την ανάληψη ευθυνών απέναντι στα παιδιά και στις οικογένειές τους.

Είτε χρησιμοποιείτε μια αξιολόγηση με βάση το παιδαγωγικό πρόγραμμα που είναι σταθμισμένη και θεσμοθετημένη (όπως το EYFS και το παιδαγωγικό πρόγραμμα με τίτλο Foundation Phase για τις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου στην Αγγλία και στην Ουαλία – βλ. Κεφάλαιο 1) είτε κάποια διαδικασία αξιολόγησης που δεν είναι σταθμισμένη (όπως το πρόγραμμα με τίτλο Curriculum for Excellence and the Learning to Learn σε άλλα μέρη του Ηνωμένου Βασιλείου – βλ. Κεφάλαιο 1), οι διαδικασίες των εκτιμήσεων και των αξιολογήσεων πρέπει να είναι προσανατολισμένες στο παιδί και στη δραστηριότητα. Αυτό σημαίνει ότι η εστίαση πρέπει να δίνεται στο παιδί και στις δραστηριότητες εντός του παιδαγωγικού προγράμματος, με την παρατήρηση να αποτελεί ένα πολύτιμο, αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο. Όπως θα παρουσιάσουμε σε άλλα σημεία του βιβλίου, η παρατήρηση παρέχει στους παιδαγωγούς εξατομικευμένες πληροφορίες για τα δυνατά σημεία, τα ενδιαφέροντα και τις αναδυόμενες δεξιότητες των παιδιών. Κατά συνέπεια, μεταξύ άλλων δεξιοτήτων, υπάρχει ανάγκη η/ο παιδαγωγός να

αναπτύξει και να κατανοήσει σε βάθος τη λειτουργία της παρατήρησης όταν εργάζεται με μικρά παιδιά, κάτι που σημαίνει ότι η αξιοποίηση των δεξιοτήτων παρατήρησης βρίσκεται στον πυρήνα του ρόλου και του έργου της/του παιδαγωγού.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ ότι ως παιδαγωγός, ανεξάρτητα από το παιδαγωγικό πρόγραμμα με το οποίο εργάζεστε, είναι απαραίτητο να αναπτύξετε δεξιότητες παρατήρησης διότι σας δίνουν την ευελιξία να προσαρμοστείτε σε τυχόν αλλαγές του παιδαγωγικού προγράμματος και θα σας κάνουν να ξεχωρίζετε εάν χρειαστεί να εργαστείτε με διαφορετικό τρόπο στο μέλλον. Οι βασικές δεξιότητες για μία/έναν παιδαγωγό-παρατηρητή περιλαμβάνουν:

- εμπάθунση και διεύρυνση της κατανόησης του σκοπού της διαδικασίας παρατήρησης
- εμπάθунση και διεύρυνση της κατανόησης των τεχνικών της παρατήρησης που θέλετε να χρησιμοποιήσετε ανάλογα με το πλαίσιο και τις συνθήκες
- ικανότητα κατασκευής και αξιολόγησης της εμπεριστατωμένης ανατροφοδότησης για κάθε παιδί που θα εμπλουτίζει τις αξιολογήσεις που αφορούν την εκπλήρωση των παιδαγωγικών απαιτήσεων στο παιδαγωγικό σας πρόγραμμα
- αναστοχαστικότητα και επαγγελματική επάρκεια σε κάθε συνθήκη του εργασιακού σας περιβάλλοντος
- συνεχή επαγγελματική εξέλιξη.

Κατ' αρχάς, η κατανόηση των απαρχών και των σκοπών της παρατήρησης διαδραματίζει καίριο ρόλο στην αποτελεσματική ανάπτυξη των δεξιοτήτων παρατήρησης. Έτσι, οι ακόλουθες ενότητες παρέχουν πρωτίστως μια σύντομη επισκόπηση της ιστορίας της παρατήρησης στην προσχολική αγωγή και μια ματιά στους λόγους που καθιστούν την ενσωμάτωση της παρατήρησης σημαντική στο καθημερινό παιδαγωγικό σας έργο.

Η ενσωμάτωση της παρατήρησης στην προσχολική αγωγή

Η παρατήρηση στην εκπαίδευση, και ιδίως στην προσχολική αγωγή, έχει μακρά ιστορία. Όπως θα αναλυθεί στο Κεφάλαιο 2, η παρατήρηση των παιδιών χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ψυχολογία και ιδιαίτερα στο πεδίο της ψυχανάλυσης. Η Melanie Klein, σύγχρονη του Freud,

ξεκίνησε με την πεποίθηση ότι τα παιδιά μπορούν να αναλυθούν (ειδικά τα πολύ μικρά παιδιά, των οποίων ο προφορικός λόγος δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί πλήρως) και αναζήτησε τρόπους και μεθόδους για την ανάλυσή τους. Ανέδειξε το παιχνίδι ως σημαντικό πεδίο δράσης που θα μπορούσε να παρατηρηθεί, αλλά, αντί να παρατηρεί τα παιδιά μόνο κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, πειραματίστηκε με διάφορα παιχνίδια και υλικά. Η Klein υπήρξε πρωτοεργάτρια στον τρόπο που παρατηρούσε και ανέλυε τα παιδιά. Οι προσεγγίσεις και οι τεχνικές της βασίστηκαν στις πεποιθήσεις της ότι η κλινική παρατήρηση από πολύ μικρή ηλικία έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των συμπεριφορών των παιδιών. Επί της ουσίας, μπορεί κανείς να πει ότι η Klein ήταν από τους πρώτους μελετητές που χρησιμοποίησε την παρατήρηση ως τρόπο εφαρμογής επιστημονικών μεθόδων.

Η άποψη της Klein ότι τα παιδιά θα μπορούσαν να παρατηρηθούν αντέβαινε στην επικρατούσα στάση της εποχής της, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά έπρεπε να τα βλέπεις κι όχι να τα ακούς. Η Klein μετακόμισε στο Λονδίνο το 1926, όπου είχε ήδη εκδηλωθεί ενδιαφέρον για την ανάλυση των παιδιών μέσω της παρατήρησης. Οι Mina Searl, Mary Chadwick, Susan Isaacs και Ella Freeman Sharpe εργάζονταν, επίσης, για την ανάπτυξη τεχνικών ανάλυσης των παιδιών μέσω της παρατήρησης. Η Susan Isaacs επηρεάστηκε από την Klein και ίδρυσε το πρώτο πειραματικό σχολείο με βάση τις ψυχαναλυτικές απόψεις. Η Isaacs (1933) εισήγαγε στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα της Αγγλίας τις ψυχαναλυτικές ιδέες της παρατήρησης, έτσι ώστε να αναπτύξουν μια παιδαγωγική προσέγγιση για τα παιδιά που θα βρισκόταν σε άρρηκτη σύνδεση με τη συναισθηματική ανάπτυξη και θα καθιστούσε το παιχνίδι έναν τρόπο με τον οποίο τα παιδιά θα μπορούσαν να εκφράσουν, να ανακαλύψουν και να κατακτήσουν τον κόσμο.

Στο διεθνές σκηνικό της εκπαίδευσης, και πέρα από το πεδίο της ψυχολογίας, από τις αρχές του 19ου αιώνα οι εκπαιδευτικοί άρχισαν, παρομοίως, να χρησιμοποιούν τις παρατηρήσεις συστηματικά. Ένας από τους πρωτοπόρους, ο Friedrich Froebel στη Γερμανία, ενστερνίστηκε τη μέθοδο των συστηματικών παρατηρήσεων στο νηπιαγωγείο του. Η πεποίθησή του ήταν ότι οι δάσκαλοι πρέπει να είναι σε θέση να παρατηρούν τα παιδιά με τρόπο που τους επιτρέπει να κατανοήσουν σε βάθος τον τρόπο μάθησης, έτσι ώστε να μπορούν να αναπτύξουν δραστηριότητες που βασίζονται στα ενδιαφέροντα και στη σημασία του παιχνιδιού στη ζωή των παιδιών. Όπως θα αναλυθεί στο Κεφάλαιο 2, ανέδειξε τον

ρόλο του παιχνιδιού στη ζωή και στην εκπαίδευση των μικρών παιδιών και προώθησε την ιδέα ότι τα παιδιά αποκτούν δεξιότητες, όπως η επίλυση προβλημάτων, η κατανόηση του κόσμου γύρω τους και η δημιουργικότητά τους, μέσω της αλληλεπίδρασής τους με τα αντικείμενα. Θεωρούσε ότι οι δάσκαλοι έπρεπε να παρατηρούν τις δράσεις των παιδιών, να μαθαίνουν από τα παιδιά που είχαν στην τάξη τους και να τα παρατηρούν, καθώς αυτό αποτελούσε το μοναδικό μέσο για να αποκτήσουν την πλήρη εικόνα του τρόπου ανάπτυξης και μάθησης των παιδιών (Froebel, 1826/1902).

Ένας άλλος παιδαγωγός που άσκησε επιρροή, ο Pestalozzi, υιοθέτησε τις ιδέες του Γάλλου φιλοσόφου Rousseau και προσπάθησε να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αναπτύσσονται, χρησιμοποιώντας ως βάση της διερεύνησης τις συστηματικές παρατηρήσεις αντί για τις ανέκδοτες ιστορίες και μόνο. Τα πρώτα του πειράγματα στην εκπαίδευση έγιναν γνωστά ως «Μέθοδος Pestalozzi» και τα εφάρμοσε στο σχολείο του στην Ιβερντόν (ιδρύθηκε το 1805). Σε μια εποχή που τα παιδιά αντιμετωπίζονταν ως «αντικείμενα» που χρειάζονταν κατάρτιση για να μπορέσουν να μπουν στον ενήλικο κόσμο και ως παθητικοί μαθητευόμενοι ο Pestalozzi υποστήριξε ότι πρέπει να εκπαιδεύονται μέσω των δραστηριοτήτων, να μπορούν να ακολουθούν τα δικά τους ενδιαφέροντα και να έχουν την ευκαιρία να εξάγουν τα δικά τους συμπεράσματα. Στο βιβλίο του *How Gertrude Teaches Her Children* (1894) ο Pestalozzi πρότεινε το δικό του εκπαιδευτικό μοντέλο, αυτό του «αναστοχαστικού παιδαγωγού». Ανέδειξε την παρατήρηση ως εργαλείο αναστοχασμού και, χρησιμοποιώντας ψυχολογικά εργαλεία, παρατήρησε τις εμπειρίες και τις ενέργειες των παιδιών σε μια προσπάθεια να κατανοήσει τα ίδια, καθώς και την ανάπτυξή τους.

Στην Ιταλία η Montessori (1912) εισήγαγε τη Μέθοδο Montessori: έναν συστηματικό, επιστημονικό τρόπο παρατήρησης των παιδιών προκειμένου να αναπτυχθεί η παιδαγωγική πρακτική στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής, εστιάζοντας στις σωματικές ανάγκες, ειδικά στην κίνηση και στο παιχνίδι. Σχεδίασε φιλικά προς τα παιδιά υλικά, όπως μικρές καρέκλες, τραπέζια και δραστηριότητες, προκειμένου να τα βοηθήσει να αναπτύξουν τις αισθήσεις τους, τις δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης, καθώς και τις στρατηγικές κατάκτησης αριθμητικών γνώσεων.

Ενώ σε όλη την Ευρώπη παιδαγωγοί όπως οι Pestalozzi, Froebel, Montessori και Isaacs αναζητούσαν τρόπους για να χρησιμοποιούν τη συστηματική παρατήρηση ως ένα μέσο βελτίωσης της εκπαίδευσης των

μικρών παιδιών, στις Ηνωμένες Πολιτείες ένας ψυχολόγος, ο Stanley Hall (1844-1924), υπήρξε πρωτεργάτης του κινήματος μελέτης του παιδιού. Επηρεασμένος από τη θεωρία της εξέλιξης (Δαρβίνος), τους αναπτυξιακούς ψυχολόγους και την εκπαίδευση στη Γερμανία, το 1882 εισήγαγε ένα μάθημα για τη μελέτη του παιδιού, προωθώντας την ιδέα ότι η μελέτη αυτή συνιστά τον πυρήνα της παιδαγωγικής. Υπό αυτή την έννοια, η παρατήρηση διαδραματίζει καίριο ρόλο για τους δασκάλους, καθώς υποστήριξε ότι οι εκπαιδευτικοί, για να παρέχουν ουσιαστική εκπαίδευση, πρέπει να κατανοήσουν ουσιαστικά και σε βάθος τα παιδιά. Χρησιμοποιώντας τεχνικές άμεσης συστηματικής παρατήρησης των παιδιών, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να μάθουν για τα ενδιαφέροντα και τη σκέψη τους. Ο Hall ενέπλεξε και τους γονείς σε αυτή την προσέγγιση γιατί ενδιαφερόταν για τις απόψεις τους. Για παράδειγμα, έστειλε ταχυδρομικώς εκατοντάδες ερωτηματολόγια για να συλλέξει τις παρατηρήσεις που έκαναν οι γονείς για τα παιδιά τους. Το κίνημα της Μελέτης του Παιδιού επηρέασε κι άλλες δυτικές χώρες, όπως η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, και είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή συστηματικών, επιστημονικών προσεγγίσεων στην προσχολική αγωγή. Το κίνημα της Μελέτης του Παιδιού είχε ως στόχο να γεφυρώσει τις μεθόδους της πειραματικής ψυχολογίας, όπως η συστηματική παρατήρηση, με τα ιδεώδη της προσχολικής αγωγής, προκειμένου να καθιερωθεί μια παιδαγωγική βασισμένη στην επιστημονική τεκμηρίωση.

Άλλοι παιδαγωγοί, όπως ο John Dewey (ο οποίος ασπάστηκε τα ιδεώδη της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της δημοκρατίας στην εκπαίδευση και τόνισε τη σημασία των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μικρών παιδιών), ο Arthur Jersild (που ενθάρρυνε τους δασκάλους να παρατηρούν τα παιδιά και να συνομιλούν μαζί τους, ανεξάρτητα από το πόσο μικρά είναι, προκειμένου να καταλάβουν τα ίδια και τα ενδιαφέροντά τους) και η Margaret McMillan (η οποία θεωρούσε τη μελέτη του παιδιού βασικό στοιχείο για την κατάρτιση των δασκάλων), άρχισαν να ενσωματώνουν τις παρατηρήσεις στην καθημερινή πρακτική στην τάξη. Η παρατήρηση πρόσφερε στους δασκάλους επιστημονικούς τρόπους προκειμένου να αναστοχαστούν και να κατανοήσουν τον τρόπο αλληλεπίδρασης των παιδιών με το περιβάλλον τους, και να μάθουν περισσότερα για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά παίζουν.

Στον 21ο αιώνα η προσχολική αγωγή έχει ενσωματώσει τη χρήση της παρατήρησης ως ένα πολύτιμο εργαλείο για την κατανόηση των παιδιών, αλλά ταυτόχρονα εξακολουθεί να αναπτύσσει δεξιότητες μεταξύ των

δασκάλων, προκειμένου να αναλογιστούν τι παρατηρούν και να ενσωματώσουν αυτές τις σκέψεις στην πρακτική τους έτσι ώστε να υποστηρίξουν τη μάθηση των παιδιών. Η παρατήρηση στην προσχολική αγωγή δεν αφορά μόνο την παρακολούθηση των δράσεων και των αλληλεπιδράσεων των παιδιών κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, όπως συμβαίνει στην εκδοχή του Froebel για το παιχνίδι, ή τη μελέτη των σταδίων ανάπτυξης του παιδιού, όπως στη μελέτη του παιδιού του George Stanley Hall, αλλά έχει επίσης να κάνει με την ανακάλυψη του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά επιχειρούν να κατανοήσουν τον κόσμο, να δοκιμάσουν τα υλικά και να επικοινωνήσουν. Όπως προτείνει ο Malaguzzi –ο εμπνευστής του παιδαγωγικού μοντέλου Reggio Emilia, μιας από τις πιο σημαντικές προσεγγίσεις του 21ου αιώνα στην προσχολική αγωγή–, η παρατήρηση θεωρείται ένας τρόπος σύλληψης και κατανόησης των ιδεών των παιδιών που αναδύονται από δραστηριότητες, καθώς και των τρόπων με τους οποίους τα παιδιά αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη περιέργεια, δείχνουν ενδιαφέρον και γεμίζουν με αυτοπεποίθηση, καθώς συλλογίζονται το νόημα των επιτευγμάτων τους (Malaguzzi, 1998, σελ. 70), αλλά και τρόπος να ακουστούν οι εκατοντάδες γλώσσες [...] εκατοντάδες χέρια [...] εκατοντάδες σκέψεις [...] εκατοντάδες τρόποι σκέψης, παιχνιδιού, ομιλίας (Malaguzzi, 1996).

Η παρατήρηση ως εκπαιδευτικό εργαλείο αποτελεί πλέον κυρίαρχο συστατικό πολλών παιδαγωγικών προγραμμάτων ανά τον κόσμο και πρέπει να στοχεύει στη γεφύρωση της διδασκαλίας που κυριαρχείται από συγκεκριμένους στόχους, με την πλαστικότητα της ανάπτυξης των παιδιών, τη μάθηση, το παιχνίδι, την αξιολόγηση και την εκτίμηση αυτής της διαδικασίας. Στην επόμενη ενότητα εξετάζουμε ορισμένες προσεγγίσεις του παιδαγωγικού προγράμματος και τον ρόλο που διαδραματίζει η παρατήρηση σε αυτές.

Παρατήρηση, παιδαγωγικό πρόγραμμα και αξιολόγηση

Στο βιβλίο διερευνάται ο ρόλος της παρατήρησης και η σημασία της, ενώ παρέχονται παραδείγματα διαφορετικών προσεγγίσεων του παιδαγωγικού προγράμματος. Στο Κεφάλαιο 11 αναλύεται λεπτομερώς ότι οι παρατηρήσεις παίζουν ουσιώδη ρόλο στο παιδαγωγικό πρόγραμμα και στις παιδαγωγικές πρακτικές στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής. Ανεξάρτητα από το μέρος του κόσμου στο οποίο εργάζεστε, η παρατήρηση είναι ένα σημαντικό εργαλείο για σας, καθώς σας βοηθά να κατανοήσε-

τε τα παιδιά και να δημιουργήσετε σχέσεις μαζί τους, μαθαίνοντας καλύτερα τις ικανότητες, τα συναισθήματα και τις δυνατότητές τους σε ποικίλες καταστάσεις. Η παρατήρηση των παιδιών σε ένα τυπικό περιβάλλον αγωγής και εκπαίδευσης, όπως είναι η συμμετοχή σε ένα θεσμοθετημένο παιδαγωγικό πρόγραμμα ή πλαίσιο που καθορίζεται από την κυβέρνηση, ή σε ένα ανεπίσημο παιδαγωγικό πρόγραμμα όπως διαμορφώνεται από ένα συγκεκριμένο προσχολικό πλαίσιο, συντείνει στον εμπλουτισμό αυτού του παιδαγωγικού προγράμματος και των παιδαγωγικών πρακτικών σας.

Ωστόσο, όπως μας εφιστά την προσοχή ο Dewey (1938, σελ. 68), η παρατήρηση από μόνη της δεν είναι αρκετή. Πρέπει να κατανοήσουμε τη σημασία αυτού που βλέπουμε, ακούμε και αγγίζουμε. Η σημασία αυτή εμπεριέχει τις συνέπειες που θα προκύψουν από τη δράση αυτού που φαίνεται. Η συμβουλή αυτή πρέπει να εφαρμοστεί με τη μορφή της αξιολόγησης. Η αξιολόγηση πρέπει να υπερβαίνει την απλοϊκή προσέγγιση της αναφοράς του τι δύνανται ή δεν δύνανται να κάνουν τα παιδιά και, προκειμένου να είναι αποτελεσματική και ουσιαστική, χρειάζεται να κατανοήσουμε το περιεχόμενο της πληροφορίας που μας μεταδίδουν οι παρατηρήσεις μέσω της ανάλυσης και της τεκμηρίωσης (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό, βλ. Κεφάλαια 7 και 8).

Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση περιλαμβάνει δύο τύπους:

- τη διαμορφωτική αξιολόγηση – πρόκειται για τη διαδικασία της παρατήρησης των παιδιών στην καθημερινότητά τους, καθώς και για την προσπάθεια κατανόησης αυτών των παρατηρήσεων και του είδους των πληροφοριών που μας παρέχουν
- την αθροιστική αξιολόγηση – πρόκειται για μια πιο επίσημη αξιολόγηση υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει μια συλλογή παρατηρήσεων που προσφέρουν μια σύνοψη σχετικά με την ανάπτυξη και τη μάθηση των παιδιών.

Οι Formosshino και Formosshino (2016, σελ. 98) διευρύνουν τις απόψεις μας σχετικά με την αξιολόγηση και προτείνουν ότι η αξιολόγηση και η εκτίμηση πρέπει να αναγνωρίζουν την πολυπλοκότητα των εμπειριών των παιδιών και της παιδαγωγικής πράξης και να προωθούν την ιδέα του σεβασμού αυτών των πολυπλοκότητων αντί να περιορίζουν την αξιολόγηση αποκλειστικά στην ανάπτυξη των παιδιών. Τάσσονται υπέρ μιας ολιστικής αξιολόγησης με την περιγραφή των ακόλουθων χαρακτηριστικών της εκτίμησης, η οποία θα πρέπει να:

- επιδιώκει να κατανοήσει τη μάθηση και να συμβάλει στην περαιτέρω μάθηση
- είναι συμμετοχική, ολιστική, οικολογική και ανοιχτή σε όλους
- ενσωματώνει την ολόπλευρη μάθηση
- προσαρμόζεται σε περιβάλλοντα, διαδικασίες και αποτελέσματα
- είναι μια συμμετοχική διαδικασία που περιλαμβάνει τη συμβολή των παιδαγωγών, των παιδιών και των οικογενειών
- είναι μια οικολογική διαδικασία ανοιχτή σε διάφορα περιβάλλοντα
- είναι μια διαδικασία που εστιάζει στις γνώσεις του μαθητή, έτσι ώστε να τις διευρύνει και να τις εμπλουτίσει
- αναγνωρίζει ότι η συμπεριληπτική διάσταση είναι υψίστης σημασίας.

(σελ. 99)

Υπό αυτή την έννοια, η παρατήρηση πρέπει να στοχεύει πέρα από την τεκμηριωμένη αξιολόγηση και να θεωρείται εργαλείο για τη δημιουργία ενός πλούσιου, ολιστικού και αξιολογικού πορτρέτου κάθε παιδιού αναζητώντας πληροφορίες όχι μόνο από τις δραστηριότητες, τα έργα (όπως οι χειροτεχνίες, οι κατασκευές, οι φωτογραφίες κ.λπ.) και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις του, αλλά και από τους γονείς και το περιβάλλον των παιδιών, όπως θα διερευνηθούν αργότερα στο Κεφάλαιο 3.

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ 1

Θεσμοθετημένη αξιολόγηση: η περίπτωση του παιδαγωγικού προγράμματος της Αγγλίας

Η παρούσα μελέτη περίπτωσης που προέρχεται από το παιδαγωγικό πρόγραμμα της Αγγλίας για την προσχολική εκπαίδευση, το Early Years Foundation Stage (EYFS), υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η παρατήρηση μπορεί να σας βοηθήσει όσον αφορά τις νομοθετημένες απαιτήσεις ενός σταθμισμένου παιδαγωγικού προγράμματος. Το EYFS δίνει περισσότερη έμφαση στην αθροιστική αξιολόγηση.

Παρατήρηση και αξιολόγηση στο προσχολικό παιδαγωγικό πρόγραμμα EYFS της Αγγλίας

Σύμφωνα με μία από τις κύριες αρχές που περιγράφονται στο EYFS (DfE, 2017), οι παρατηρήσεις, η αξιολόγηση, καθώς και ο σχεδιασμός αποτελούν εξ ολοκλήρου τα κεντρικά στοιχεία της πρακτικής στο εργασιακό περιβάλλον. Επι-

πλέον, αυτό τονίζει ότι η παρατήρηση του παιδιού πρέπει να θέτει ως προτεραιότητα την ανάπτυξη και τη μάθηση αυτού. Ταυτόχρονα, υπογραμμίζεται η σημασία της παρατήρησης αναφορικά με τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων. Ο ρόλος της παρατήρησης είναι ένα αντικείμενο συνεχούς συζήτησης ως βάση για τον σχεδιασμό που προάγει την ανάπτυξη και τη μάθηση των παιδιών.

Από το 1990 η Έκθεση του Rumbold (Rumbold Report) ανέδειξε τη σημασία της αξιολόγησης σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον:

Πιστεύουμε ότι υπάρχει ανάγκη καθοδήγησης [guidance] του παιδαγωγικού προσωπικού με στόχο την επίτευξη πιο συνεπών και συνεκτικών προσεγγίσεων που αφορούν την παρατήρηση, την αξιολόγηση, την καταγραφή και την αναφορά της προόδου των παιδιών στα πλαίσια προσχολικής αγωγής [...] μια τέτοια καθοδήγηση είναι ο εμπλουτισμός και η βελτίωση οποιασδήποτε παροχής σε παιδιά κάτω των 5 ετών καθώς και σε αυτά έως την πρωτοσχολική ηλικία.

(DfES, 1990, σελ. 17)

Δέκα χρόνια αργότερα μία από τις βασικές αρχές που προσδιορίστηκαν στον Οδηγό του Παιδαγωγικού Προγράμματος για την Προσχολική Αγωγή (Curriculum Guidance for the Foundation Stage) ήταν ότι οι παιδαγωγοί πρέπει να είναι ικανοί να παρατηρούν και να ανταποκρίνονται κατάλληλα στα παιδιά, καθώς και να είναι ενημερωμένοι σχετικά με τον τρόπο ανάπτυξης και μάθησης των παιδιών (QCA, 2000, σελ. 11).

Στις μέρες μας αναμένεται από το παιδαγωγικό προσωπικό της προσχολικής αγωγής να είναι σε θέση να παρατηρεί, να καταγράφει και να αξιολογεί τα μικρά παιδιά. Το EYFS (DfE, 2017) προσδιορίζει τέσσερις βασικές αρχές:

- έμφαση στο κάθε παιδί ξεχωριστά ως μαθητή (κάθε παιδί είναι μοναδικό)
- αναγνώριση των διαπροσωπικών σχέσεων και του στοργικού περιβάλλοντος που χρειάζονται όλα τα παιδιά για την ανάπτυξή τους (θετικές σχέσεις)
- αναγνώριση του μαθησιακού περιβάλλοντος ως μέσου, για όλα τα παιδιά, για την ανάπτυξη και τη μάθησή τους (ευνοϊκό περιβάλλον)
- αναγνώριση ότι κάθε παιδί αναπτύσσεται και μαθαίνει με διαφορετικούς ρυθμούς και τρόπους.

Κεντρικό ρόλο στο EYFS έχει η αξιολόγηση των παιδιών με έμφαση στη συνεχή αξιολόγηση και τις καθημερινές παρατηρήσεις. Αναφέρεται ότι:

Η αξιολόγηση παίζει σημαντικό ρόλο και βοηθά τους γονείς, όσους φροντίζουν ένα παιδί και το παιδαγωγικό προσωπικό να αναγνωρίζουν την πρόοδο των παιδιών, να κατανοούν τις ανάγκες τους, να σχεδιάζουν τις δραστηριότητες και να τα υποστηρίζουν. Η διαρκής αξιολόγηση (γνωστή και ως «διαμορφωτική αξιολόγηση») αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της μάθησης και της διαδικασίας ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτής της αξιολόγησης, οι παιδαγωγοί παρατηρούν τα παιδιά προκειμένου να κατανοήσουν το επίπεδο των επιτευγμάτων τους, τα ενδιαφέροντά τους και τον τρόπο μάθησής που υιοθετεί κάθε παιδί, και στη συνέχεια να διαμορφώσουν τις μαθησιακές εμπειρίες για κάθε παιδί ξεχωριστά αξιοποιώντας αυτές τις παρατηρήσεις. Στις αλληλεπιδράσεις τους με τα παιδιά οι παιδαγωγοί θα πρέπει να ανταποκρίνονται με βάση τις καθημερινές τους παρατηρήσεις που αφορούν την πρόοδο των παιδιών καθώς και τις παρατηρήσεις που μοιράζονται μαζί τους οι γονείς και όποιοι φροντίζουν τα παιδιά.

(DfE, 2017, σελ. 13)

Το EYFS προβλέπει επί του παρόντος δύο βασικές τυπικές διαδικασίες για την αξιολόγηση των παιδιών που έχουν αθροιστικό χαρακτήρα σε σχέση με τον χρόνο κατά τον οποίο θα διενεργηθούν:

1. Έλεγχος προόδου στην ηλικία των 2 ετών: όπου οι παιδαγωγοί αναμένεται να παρέχουν μια σύντομη γραπτή σύνοψη της προόδου του παιδιού στους βασικούς τομείς (επικοινωνία και γλώσσα, σωματική ανάπτυξη, προσωπική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη). Αυτός ο έλεγχος προόδου πρέπει να εντοπίζει τα δυνατά σημεία του παιδιού και τυχόν τομείς όπου η πρόοδός του είναι μικρότερη από την αναμενόμενη.
2. Αξιολόγηση στο τέλος του EYFS – το Προφίλ Αξιολόγησης Προσχολικής Αγωγής (Early Years Foundation Stage Profile, EYFSP): για όλα τα παιδιά θα πρέπει να έχουν συμπληρωθεί στοιχεία για το προφίλ τους μέχρι το τέλος του τελευταίου τριμήνου του έτους κατά το οποίο συμπληρώνουν τα πέντε έτη. Το προφίλ έχει ως στόχο να παρέχει στους γονείς, σε όσους φροντίζουν τα παιδιά, στους εκπαιδευτικούς πολλές πληροφορίες για την πρόοδο και την ανάπτυξη των παιδιών σε σχέση με τα επίπεδα ετοιμότητάς τους να ξεκινήσουν την πρώτη τάξη (Year 1). Το EYFS πρέπει να συμπληρωθεί με βάση τις παρατηρήσεις.

(DfE, 2017, σελ. 13-15)

Ωστόσο, στο πλαίσιο του EYFS, σκοπός της βρετανικής κυβέρνησης είναι η εισαγωγή μιας βασικής αξιολόγησης –της Κλίμακας Αξιολόγησης Δεξιοτήτων Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας¹ (Reception Baseline Assessment)– έως το 2020, όπου όλα τα παιδιά θα αξιολογηθούν μέσα στις πρώτες έξι εβδομάδες τη χρονιά που θα ξεκινήσουν την *προδημοτική τάξη ή τάξη νηπιαγωγείου* (reception year²), δηλαδή το έτος κατά το οποίο θα γίνουν 5 ετών.

Ο σκοπός της βασικής αξιολόγησης είναι η παροχή μιας αξιολόγησης κατά το ξεκίνημα του μαθητή, η οποία θα χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς και από το οποίο μπορεί να δημιουργηθεί ένα μέτρο προόδου σε μορφή σπείρας 3 έως το τέλος του Βασικού Σταδίου 2 (Key Stage 2, KS2).

Η βασική αξιολόγηση δεν προορίζεται να:

- παρέχει συνεχείς διαμορφωτικές πληροφορίες για τους εκπαιδευτικούς
- χρησιμοποιηθεί με οποιονδήποτε τρόπο για τη μέτρηση της απόδοσης κατά τα πρώτα χρόνια της εκπαιδευτικής πορείας ενός παιδιού, για την αξιολόγηση των δομών προσχολικής αγωγής ή για τον έλεγχο των παιδαγωγών προσχολικής αγωγής
- παρέχει λεπτομερείς διαγνωστικές πληροφορίες σχετικά με τους τομείς ανάπτυξης των μαθητών.

(DfE, 2019, σελ. 4)

1. ΣτΕ: Βλ. και <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/omep/article/view/18033>.

2. ΣτΕ: Αντιστοιχεί στο «νηπιαγωγείο» του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Θεωρείται τάξη προετοιμασίας για την Α' τάξη του αγγλικού δημοτικού σχολείου. Τα παιδιά θα πρέπει να έχουν κλείσει τα 5 έτη τους πριν από τον Σεπτέμβριο που ξεκινά η σχολική χρονιά για να φοιτήσουν στην Α' τάξη (Year 1). Στο βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα η υποχρεωτική εκπαίδευση ξεκινά με έναν έτος προδημοτικής τάξης/τάξης νηπιαγωγείου (reception class) για τα παιδιά που έχουν κλείσει τα 4 έτη ή δεν έχουν κλείσει ακόμη τα 5 έτη τους πριν από τον Σεπτέμβριο. Όλα τα δημοτικά σχολεία της Αγγλίας περιλαμβάνουν τάξη νηπιαγωγείου έως και ΣΤ' τάξη (Year 6).

Στο φάσμα της αγωγής και φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία και σε αντιστοιχία των ελληνικών βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών ανήκουν: (α) η προνηπιακή τάξη (preschool class), στην οποία εγγράφονται τα παιδιά πριν από την τάξη νηπιαγωγείου εάν έχουν κλείσει τα 3 έτη πριν από τον Σεπτέμβριο (αντιστοιχεί στα «μεγάλα νήπια» των ελληνικών παιδικών σταθμών) και είναι συνήθως μερικής παρακολούθησης (part time) για 15 ώρες τη εβδομάδα, και (β) η βρεφονηπιακή τάξη (nursery class) στην οποία εγγράφονται παιδιά από την ηλικία των 6 εβδομάδων έως ότου ξεκινήσουν είτε προνηπιακή τάξη είτε τάξη νηπιαγωγείου, αναλόγως της τοπικής διαθεσιμότητας.

3. ΣτΕ: Όλα τα παιδιά που ξεκινούν να φοιτούν σε μια τάξη κάθε σχολική χρονιά.